

КОНЦЕПТ КАПІТАЛ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

THE CONCEPT *CAPITAL* IN THE CONSCIOUSNESS OF STUDENTS AT ECONOMIC SPECIALTIES

Романюк Л.В.,

orcid.org/0000-0001-5295-4429

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Кондратюк М.В.,

orcid.org/0000-0002-6310-649X

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Знання про навколишній світ у свідомості людей відображаються у вигляді концептів та абстрактних ментальних структур. Перші дослідження концептів були проведені задовго до тлумачення самої лексеми концепту, однак необхідний аналіз тих концептів, які мало досліджені, зокрема концептів економічної сфери. У сучасних умовах розвитку суспільства людська свідомість, яка представляє економічний складник, визначає соціальний, суспільно-політичний, фінансовий та інші фрагменти буття людини, що зумовлює актуальність дослідження. Мета статті – виявити особливості функціонування концепту КАПІТАЛ у свідомості студентів економічних спеціальностей на основі аналізу асоціативного значення. Об'єкт дослідження – фрагмент концептуальної картини світу, реконструйований за допомогою асоціативних значень поняття економічної сфери КАПІТАЛ. Предмет дослідження – структура асоціативного значення та асоціативного поля концепту КАПІТАЛ. Матеріалом дослідження є близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту. Структуру концептів утворюють асоціації. Концепт – це ментальне утворення. Воно має внутрішню структуру і становить результат пізнавальної діяльності особистості. Асоціативне поле – сукупність асоціативних уявлень, тим чи іншим чином пов'язаних зі словом, але оформлених словесно – визначається як сукупність отриманих реакцій на стимул КАПІТАЛ під час проведення асоціативного експерименту. Асоціативне значення концепту КАПІТАЛ сформоване як повторюваними реакціями, частотність яких дає змогу зараховувати їх до ядра, так і поодинокими, що належать до периферії. Більшість реакцій в асоціативному полі є квантитативно сильними одиницями, що позначають ставлення респондентів до навколишнього середовища. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні зв'язків концепту КАПІТАЛ з асоціаціями через встановлення відношень в асоціативних парах, що дасть змогу розкрити відображені в них зв'язки між словами в системі мови.

Ключові слова: концепт, КАПІТАЛ, асоціація, асоціативне поле, асоціативне значення, асоціативний експеримент.

Knowledge about the universe in people's minds is reflected in the form of concepts and abstract mental structures. The first studies about concepts were conducted long before the interpretation of the concept, but there is a need to analyze the concepts that remain little studied, in particular the concepts of the economic sphere. In modern conditions of social development, human consciousness, which presents the economic component, determines the social, socio-political, financial and other fragments of human existence, which causes the relevance of the study. The purpose of the article is to identify the functioning features of the concept *CAPITAL* based on the analysis of associative value in the minds of students at economic specialties. The object of research is a fragment of the conceptual worldview, reconstructed by associative meanings of the concept *CAPITAL*. The subject of research is the structure of associative meaning and associative field of the concept *CAPITAL*. The material of the study is about a thousand reactions obtained during the associative experiment. The structure of concepts is made by associations. A concept is a mental formation. It has an internal structure and is the result of cognitive individual activity. The associative field – as a set of associative representations related to the word, but formed verbally – is defined as a set of reactions to the stimulus *CAPITAL* during the associative experiment. The associative meaning of the concept *CAPITAL* is formed both by repeated reactions, the frequency of which allows them to be attributed to the core, and single, belonging to the periphery. Most reactions in the associative field are quantitatively strong units that indicate the respondents' attitude to the environment. The prospect of further research is to study the relationship of the concept *CAPITAL* with associations through the establishment of connections in associative pairs, which will reveal the alliance reflected between words in the language system.

Key words: concept, *CAPITAL*, association, associative field, associative meaning, associative experiment.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика колосальне значення надає дослідженням мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю та піз-

нанням навколишньої дійсності. Тому актуальним залишається питання співвідношення мови і мислення, яке вирішується в когнітивно-концеп-

тологічному напрямі. Знання про навколишній світ у свідомості людей відтворюються у вигляді концептів та абстрактних ментальних структур. Перші дослідження концептів були проведені задовго до тлумачення самої лексеми концепту, однак необхідний аналіз тих концептів, які мало досліджені, зокрема концептів економічної сфери. У сучасних умовах розвитку суспільства людська свідомість, що представляє економічний складник, визначає соціальний, суспільно-політичний, фінансовий та інші фрагменти буття людини. Цим зумовлена актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Першим у світовій лінгвістиці до дослідження концептів звернувся С. Аскольдов у праці «Концепт і слово». Він наголошував, що найважливішою функцією концептів є функція заміни, тому що, будучи розумовим утворенням, концепт у процесі думки замінює безліч предметів одного роду. Концепт може замінювати й реальні предмети, і деякі сторони предмета або справжні дії [5].

У вітчизняній лінгвістиці термін «концепт» з'явився в середині 1970-х років, коли постала проблема перекладу праць Р. Шенка, У. Сейфа та інших вчених. У таких перекладах концепт ототожнювався з поняттям. Однак уже із середини 1980-х років концепт і поняття вживають диференційовано [15].

Концепт і поняття схожі лише за зовнішніми ознаками. Так, у перекладі з латини *conceptus* означає поняття, від дієслова *concupere* – «зачинати», що означає «поняття», «зачаття»; «поняття» від давньоруського дієслова *пояті* «взяти у володіння» означає те саме [20].

Вважаємо, що є чітка межа між концептом і поняттям. Концепти й поняття існують у різних науках: поняття використовує філософія, логіка, а концепти – лінгвістика.

На думку Л. Чернейко, концепт включає поняття, але не вичерпується ним, а вбирає всі змістові частини слова [24, с. 75]. Принципова відмінність концепту полягає в тому, що він, будучи основою дослідження мови й культури, сам не перебуває ні в мовній, ні в культурній сфері, ні в них обох одночасно. Концепт є ментальною одиницею, елементом свідомості. В основі всіх концептів лежать ідеї, які виникали в різний час і в різні епохи [3].

Під концептом розуміють деякі підстановки значень, сховані в тексті замістики безлічі предметів, що полегшують спілкування й тісно пов'язані з людиною та її національним, культурним, професійним, віковим досвідом [5]. Це базове перцептивно-когнітивно-афективне утво-

рення динамічного характеру, що вільно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда і підпорядковане закономірностям психічного життя людини, тому за певною сукупністю параметрів воно відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії [11, с. 39]. Це одиниця ментальних або психічних ресурсів людської свідомості в тій інформаційній структурі, яка відображає знання й досвід культури, оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усієї картини світу, відображеної в людській психіці [11, с. 90]. Це поняття повсякденної філософії, яке є результатом взаємодії таких чинників: національної традиції, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, відчуттів та системи цінностей [6, с. 3]. У «Короткому словнику когнітивних термінів» концепт визначено як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці [11, с. 90].

Хоча на початку ХХІ ст. концепт і став одним з основних термінопонять сучасної науки, однак і дотепер немає єдиного визначення цього терміна, тому що концепт не можна точно визначити. Наукові праці А. Бабушкіна, А. Вежицької, І. Голубовської, С. Жаботинської, В. Жайворонка, В. Карасика, В. Кононенка, О. Кубрякової, Д. Лихачова, В. Маслової, П. Мацьківа, М. Піменової, З. Попової, О. Селіванової, М. Скаб, Ю. Степанова, Й. Стернина та ін. також підтверджують актуальність концептуальних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – виявити особливості функціонування концепту КАПТАЛ у свідомості студентів економічних спеціальностей на основі аналізу асоціативного значення. Об'єкт дослідження – фрагмент концептуальної картини світу, реконструйований за допомогою асоціативних значень поняття економічної сфери КАПТАЛ. Предмет дослідження – структура асоціативного значення та асоціативного поля концепту КАПТАЛ. Матеріалом дослідження є близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса серед студентів економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру концептів утворюють асоціації, отримані під час проведення асоціативного експерименту [2].

Асоціація (від латинського *associatio* – «з'єднання») – зв'язок між двома психічними елементами, який виникає в результаті досвіду, і під час

актуалізації одного елемента зв'язку з'являється інший [17]. Асоціацію визначають як закономірний зв'язок двох або й більше психічних процесів (психічних елементів) [18]. О. Горошко визначає асоціацію як психічну реальність, а її дослідження настільки важливе, наскільки важливими є дослідження інших реальностей [7, с. 15].

Вперше про асоціації в мові заговорив В. Гумбольдт. Аналізуючи діалектику об'єктивного й суб'єктивного в мові, він визначив, що взаєморозуміння виникає завдяки тому, що люди торкаються одних і тих самих клавіш інструменту свого духу, завдяки чому в кожного виникають у свідомості відповідні, але неоднакові смисли. Автор не говорить прямо про асоціації, проте очевидно, що основи для асоціацій зі звуком об'єктивні, оскільки належать до світу реальних предметів, а самі асоціації – індивідуальні, бо належать до світу психологічного [8, с. 166].

О. Потєбня почав першим досліджувати психологічний аспект значення слова. Він вважав, що слово являє собою нечіткий зв'язок звукової оболонки із закріпленим за ним значенням як узагальненим відображенням об'єктивної дійсності. Це доволі динамічне утворення, в якому знаходиться уявлення (внутрішня форма) як ознака, що лежить в основі знака як спосіб означення. Внутрішня форма є відношенням думки до пізнання [16].

Один із сучасних підходів до тлумачення асоціативного значення слова належить О. Залевській та її послідовникам: асоціативне значення слова може бути структуроване у вигляді моделей різних ситуацій. Вважається, що вихід на цей рівень організації слова дуже важливий, оскільки емпіричні дані показали, що стратегія розуміння слова має в основі стратегію його ідентифікації через ситуацію. Розгляд динаміки опорних схем розуміння тексту неможливий без урахування специфіки асоціативного значення. Опис асоціативного значення слова неможливий без «звернення до абстрактних ознак моделей ситуації». Оскільки асоціативне значення становить певну систему перетину різних схем знання, в цьому полі зображені схеми, що описують і різні предметні ситуації, і різні абстрактні моделі цих ситуацій, визначені залежно від позиції, яку займає в цій моделі ідентифікуюче значення слова, і схеми, що відображають позиції мислячого суб'єкта в ментальному просторі різних ситуацій [9, с. 35–54].

Л. Титова визначає асоціативну структуру слова як основні напрями, за якими відбувається асоціювання слова під час експерименту, як відношення, що виникають між словом-стимулом і словами, які утворюють асоціативне поле.

Отримані під час проведення експерименту асоціативні структури відтворюють семантику слова в її складності та єдності, визначають особливості слововживання, виявляють певні ознаки значення слова. Напрямів асоціювання зазвичай не більше десяти. Основні напрями асоціювання виявляються в сукупності частіших асоціацій, які утворюють ядро асоціативного поля, розвиваючись за межами асоціативного ядра. Лише деякі другорядні напрями асоціативної структури слова не з'являються в ядрі, а виникають у периферійних зонах асоціативного поля [21, с. 13].

Асоціативне поле нами визначене як сукупність отриманих реакцій на стимул КАПІТАЛ під час проведення асоціативного експерименту.

Уперше асоціативний експеримент було проведено у ХІХ ст. Він був спрямований на з'ясування індивідуальних особливостей людини, а це означає, що «за своєю суттю асоціативний експеримент є психодіагностичною методикою, об'єктивним тестом для вивчення особистості» [22, с. 106].

Асоціативний процес передбачає актуалізацію зв'язків на основі специфічних форм репрезентації мовних та енциклопедичних знань, вільних від обмежень формального характеру [12, с. 10].

Як зазначає Д. Терехова, загальна кількість опитуваних «має становити 883, відповідно до міжнародних вимог» [4, с. 28], висунутих до проведення таких експериментів. Н. Бутенко вказує на те, що до укладання норм словесних асоціацій залучають від кількох сот до тисячі інформантів [1, с. 5]. У нашому випадку близько тисячі студентів економічних спеціальностей Донецького національного університету імені Василя Стуса взяло участь в асоціативному експерименті. У цьому віці (17–21 рік) формування мовних можливостей майже завершилося. Водночас змістове їх наповнення (словниковий запас, ієрархічна структура цінностей, прагматичні установки) у більшості людей залишається порівняно стабільним протягом усього життя. «Це дає змогу скласти на кілька десятиріч вперед ядро суспільної мовної свідомості» [7, с. 8].

Усі реакції, отримані під час проведення асоціативного експерименту, утворили поле асоціативного значення концепту КАПІТАЛ: \$ + 8, актив, багато + 1, багато грошей + 1, багатство + 2, баланс, банк + 13, банка, бюджет + 2, великий + 14, вкладення + 27, вклади + 189, власти щось, влада, власний, власність + 1, воєнний, гарно, гонорар, гроші + 332, грошовий + 2, ґрунт¹ під ногами, добре + 1, добробут, достатня кіль-

¹ Збережено орфографію респондентів.

кість грошей, достаток + 3, економіка, заможність, заощадження + 4, заробіток + 2, засоби, необхідні для старту, збереження + 3, земля, значний вклад, золото, К. Маркс, капіталовкладення + 1, капітан, Карл Маркс, квота, класно, Комуністична партія, копілка, кошти, майбутнє + 19, майно + 23, майно, Маркс + 6, набути, мій, мільйонер, мільйон, мішок грошей, могутній, мої гроші, нагромадження + 51, накопичення + 169, накопичення грошей + 1, нема грошей, НЗ, обмін, оплата, основа, перші зароблені гроші, підприємництво + 1, поле чудес, прибуток + 23, сімейний + 1, склад, склад коштів, стартовий + 112, сума + 1, у заможних людей, фонд, фундамент для справи, цінна річ, цінність, шоу; іншомовні реакції: акція, банківський счет, багатство + 2, все имуществу, денежные средства, деньги + 6, имущество, деньги и прочее, имущество + 6, Карл Маркс и его капитал в гипсе, мой, накопление + 10, накопления + 5, накопленная зарплата, накопленные деньги + 2, необходимость, оборот, общий, основа деятельности, основа деятельности, предприятие, разрешение, сбережения + 3, сооружение, состояние + 1, средства в обороте, столица, сумма + 2, уставной, устойчивость, фактор производства + 1, финансовая собственность, финансы, фонды, фонды предприятия, энергия, хоть шото есть; відсутність відповіді: 13.

Асоціативне поле – це сукупність асоціативних уявлень, тим чи іншим чином пов'язаних зі словом, але оформлених словесно [23, с. 17].

О. Залевська робить висновок, що асоціативне поле будь-якого слова завжди може бути розчленоване насамперед за функціональною орієнтацією або за встановленням місця вихідного слова чи позначуваного ним об'єкта в системі різноманітних зв'язків, вироблених у різнобічному досвіді індивіда, або на формуванні певного висловлювання про об'єкт, ідентифікованому за допомогою вихідного слова [10]. В обох випадках фундаментальною основою для зв'язків є включення вихідного слова в контекст внутрішнього лексикону людини – в систему перцептивних, когнітивних, емоційно-оцінних, вербальних і невербальних орієнтирів, які перехрещуються й забезпечують функціонування слова в індивідуальній свідомості й підсвідомості (домінує остання) [4].

Аналіз асоціацій у полі свідчить про те, що воно має незамкнений характер, у разі продовження експерименту із залученням до участі в ньому більшої кількості інформантів разом зі збільшенням кількості типових зростатимуть індивідуальні реакції [1, с. 7].

Асоціативне значення концепту КАПІТАЛ сформоване як повторюваними реакціями, частотність яких дозволяє зараховувати їх до ядра, так і поодинокими. До ядра нами зараховано реакції, що повторюються більше 10 разів: гроші + 332, вклади + 189, накопичення + 169, стартовий – 112, нагромадження + 51, вкладення + 27, майно + 23, прибуток + 23, майбутнє + 19, великий + 14, банк + 13, стартовий + 12, накоплення + 10. Ядерна лексика, на думку З. Попової, несе головне змістове навантаження. Ядро включає найбільш частотну та інформативну лексику [4, с. 104]. Ядро становлять найбільш частотні квантитативно сильні одиниці [19]. Це свідчить про номінацію такими одиницями навколишнього світу.

Реагування, що були до 10 разів, зараховані до периферії: \$ + 8, актив, багато + 1, багато грошей + 1, багатство + 2, баланс, банк + 13, банка, бюджет + 2, влади щось, влада, власний, власність + 1, воєнний, гарно, гонорар, грошовий + 2, ґрунт під ногами, добре + 1, добробут, достатня кількість грошей, достаток + 3, економіка, заможність, заощадження + 4, заробіток + 2, засоби, необхідні для старту, збереження + 3, земля, значний вклад, золото, К. Маркс, капіталовкладення + 1, капітан, Карл Маркс, квота, класно, Комуністична партія, копілка, кошти, майно, Маркс + 6, набути, мій, мільйонер, мільйон, мішок грошей, могутній, мої гроші, накопичення грошей + 1, нема грошей, НЗ, обмін, оплата, основа, перші зароблені гроші, підприємництво + 1, поле чудес, сімейний + 1, склад, склад коштів, сума + 1, у заможних людей, фонд, фундамент для справи, цінна річ, цінність, шоу; іншомовні реакції: акція, банківський счет, багатство + 2, все имуществу, денежные средства, деньги + 6, имущество, деньги и прочее, имущество + 6, Карл Маркс и его капитал в гипсе, мой, накопления + 5, накопленная зарплата, накопленные деньги + 2, необходимость, оборот, общий, основа деятельности, основа деятельности, предприятие, разрешение, сбережения + 3, сооружение, состояние + 1, средства в обороте, столица, сумма + 2, уставной, устойчивость, фактор производства + 1, финансовая собственность, финансы, фонды, фонды предприятия, энергия, хоть шото есть; відсутність відповіді: 13.

Зв'язки ядра лексичної системи з периферією (рис. 1) можна інтерпретувати, на думку Е. Кузнецової, як «діалектичну єдність загального та одиничного, що може бути визначена основними закономірностями розвитку та існування

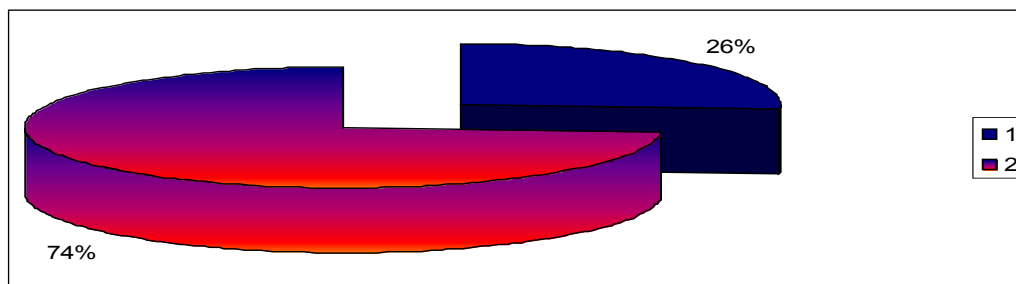

Рис. 1. Співвідношення ядра та периферії асоціативного поля концепту КАПІТАЛ:
1 – периферія, 2 – ядро

людської свідомості, в якій тенденція до узагальнення і тенденція до конкретизації органічно пов'язані» [13, с. 103].

Висновки. Важливим поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є поняття концептосфери – сфери знань, що складається з концептів. Концепт – це ментальне утворення. Воно має внутрішню структуру і становить результат пізнавальної діяльності особистості. Відтворити структуру концепту дають змогу асоціації. Структуру концепту КАПІТАЛ становлять

близько тисячі реакцій, отриманих під час проведення асоціативного експерименту. Аналіз реакцій в асоціативному полі свідчить, що більшість із них є квантитативно сильними одиницями, що позначають ставлення респондентів до навколишнього середовища.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні зв'язків концепту КАПІТАЛ з асоціаціями через встановлення відношень в асоціативних парах, що дасть змогу розкрити відображені в цих відношеннях зв'язки між словами в системі мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вид-во при Львівському університеті «Вища школа», 1979. 120 с.
2. Кушмар Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2011. 20 с.
3. Лінгвістичне наповнення концепту «колір» („colour”) в українській та англійській культурах. URL: <http://www.5ballov.ru/preview/88518/7>.
4. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів : Психолінгвістичний аспект. Київ : КДПУ, 2000. 244 с.
5. Аскольдов С.А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории к структуре текста : антология*. 1980. С. 70–85.
6. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
7. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков; Москва : Издат. группа «РА-Каравелла», 2001. 320 с.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 397 с.
9. Залевская А.А. Значение слова и возможности его описания. *Языковое сознание : формирование и функционирование : сборник статей / отв. ред. Н.В. Уфимцева*. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1998. С. 35–54.
10. Залевская А.А. Проблемы организации внутреннего лексикона человека. Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1977. 83 с.
11. Залевская А.А. Психологический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина*. Воронеж, 2001. URL: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80>.
12. Залевская А.А. Функциональная основа разграничения парадигматических и синтагматических связей при анализе материалов ассоциативных экспериментов. *Структурно-семантические исследования русского языка*. Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1994. С. 5–13.
13. Золотова Н.О. Психолінгвістическіе ісследованія: звук, слово, текст. *Межвузовский тематический сборник научных трудов* Калинин, 1987. 168 с.
14. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Изд-во МГУ, 1996. 245 с.
15. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. URL: <http://rtsu-slavist.tj/content/view/149/80>.
16. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. С. 158–186.
17. Психологический словарь. URL: <http://psi.webzone.ru/st/009300.htm>.
18. Словарь. Психология. URL: <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-a1.htm>.
19. Соколова Т.В. Ассоциативный тезаурус ребенка 3–6 лет : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Москва, 1999. 65 с.

20. Сравнительный анализ лингвистического наполнения концепта «цвет» в русской и английской культурах. URL: <http://www.bestreferat.ru/45903.html>.
21. Титова Л.П. Психолингвистический анализ словесных ассоциаций в русском и киргизском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1977. 15 с.
22. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке. *Ученые записки Тартуского университета*. 1978. № 465. С. 106–121.
23. Ульянов Ю.Е. Латышско-русский ассоциативный словарь. Рига : Зинатне, 1988. 187 с.
24. Чернейко Л.О. Семантический анализ лексической системы русского языка. Москва, 1995. С. 75.